

EVFEMIZMLARNING NUTQDGI LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Xusniya Muxiddinova Axmedova
SamDCHTI o'qituvchisi

Mankeeva Anarkul Djumabekovna
Katta o'qituvchi, Qirg'iz-qozoq universiteti
Bishkek shahri, Qirg'iziston
anarkul_mankeeva@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada evfemizmlarning nutqdagi leksik-semantik tabiati, ularning mazmuniy yumshatish, emotsional neytrallash, ijtimoiy moslashtirish va madaniy-estetik vazifalari atroflicha yoritiladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi evfemik birliklarning semantik mexanizmlari, struktur xususiyatlari, ma'no kengayishi va torayishi jarayonlari, shuningdek, lingvokulturologik faktorlar ta'siri ostidagi o'ziga xosliklari ilmiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: evfemizm, leksik-semantik tizim, konnotatsiya, semantik yumshatish, metafora, perifraza, siyosiy korrektilik, pragmatika, nutq madaniyati, lingvokulturologiya, ijtimoiy semantika, emotsional neytrallash, frazeologik evfemizm, kontekstual ma'no.

INTRODUCTION.

Evfemizmlar orqali nutq egasi muayyan tushunchani to'g'ridan-to'g'ri, qo'pol yoki psixologik jihatdan og'ir bo'lgan shaklda aytmasdan, uni yumshoqroq, ijtimoiy jihatdan maqbulroq ifoda etadi. Tilshunoslikda evfemizm tushunchasi semantika, pragmatika, sotsiolingvistika va lingvokulturologiya kesishmasida o'rganiladigan ko'p qatlamli hodisa sifatida qaraladi. [1;23] Tadqiqotchilarga ko'ra (G.Leech, H.Rawson, K.Allan, A.V.Kunin, N.Mahmudov), evfemizmning asosida ijtimoiy madaniy konnotatsiya, psixologik ehtiyoj, nutqiy odob, konfliktlardan qochish, siyosiy korrektilik kabi omillar yotadi. [2;65] Shuningdek, evfemizmlar tilning semantik tizimini boyituvchi leksik innovatsiya sifatida ham namoyon bo'ladi. Evfemizmlar leksik-semantik tizimda mazmunni yumshatish va manoni bilvosita ifodalash funksiyalarini bajaradi. [3;22] Ular denotativ ma'noni saqlagan holda konnotativ bo'yoqni o'zgartiradi. Bu jarayon nutqda emotsional zarbani pasaytirish, suhbatdoshning psixologik holatini inobatga olish, madaniy-axloqiy me'yorlarni buzmaslik maqsadida sodir bo'ladi.

Evfemizmning eng muhim semantik xususiyati shundaki, u predmetning mohiyatini o'zgartirmaydi, balki unga bo'lgan baholovchi munosabatni o'zgartiradi. [4;76]

Misollar:

Qo'pol/To'g'ridan-to'g'ri	Evfemizm	Til
o'ldi	vafot etdi, ko'z yumdi	O'zbek
to die	to pass away, to depart	Ingliz
kambag'al	moddiy jihatdan qiynalayotgan	O'zbek
Fat	plus-sized, full-figured	Ingliz

Bu holatda semantik yumshatish asosiy rolni o'ynaydi.

Evfemizmlar metaforik yoki umumlashtiruvchi ma'no orqali kengayadi:

to sleep forever → “vafot etmoq”

katta yoshga kirgan → “qari” o'rnida

Mazkur jarayon tilning semantik sistemasida yangi konnotativ qirralar ochadi.

Ba'zan evfemizm birgina vaziyatga xos tor ma'noga ega bo'ladi:

special child - “rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola”

Evfemizm muayyan ijtimoiy guruh yoki sohada maxsus nom sifatida torayadi. [5;32] Metafora, metonimiya, sinekdoxa evfemik strukturada keng qo'llanadi.

O'zbek tilida:

yorug' dunyoni tark etdi

ko'zlariga uyqu ketdi (charchoq uchun yumshoq ifoda)

Ingliz tilida:

he is no longer with us

passed on to a better place

Bu birliklar tasviriylik orqali semantik yumshashni kuchaytiradi.

Evfemizmlarni tematik-semantik jihatdan quyidagi guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq:

Bu sohada eng ko'p evfemizm yaratiladi, chunki o'lim, kasallik, nogironlik - inson ongida sezgir mavzulardir.

disabled → *differently abled*

keksaygan → *katta avlod vakili*

cancer → *a long illness*

Bu evfemizmlar psixologik ta'sirni kamaytirishga qaratilgan.

Ijtimoiy mavqe, iqtisodiy holat, bandlik

poverty → *low-income status*

ishsiz → *vaqtincha band emas*

kambag'al → *moddiy yetishmovchilikda yashovchi*

Bu turdagi evfemizmlar ko'proq sotsiolingvistik xarakterga ega. Evfemizmlar tilning leksik-semantik tizimida mazmunni yumshatishga xizmat qiluvchi muhim birliklar bo'lib, ular tilning ijtimoiy, madaniy, psixologik va pragmatik xususiyatlarini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy tahlil qilish natijasida evfemik birliklarning bir-biriga o'xshash funksiyaga ega bo'lishi bilan birga, ularning madaniy konnotatsiyasi, qo'llanish ko'lami, semantik namunalari farqlanishi ayon bo'ladi [6;54]. Evfemizmlar nutq madaniyatini ta'minlash, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish, og'ir mavzularni yumshatib yetkazish, siyosiy korrektlikka rioya qilish va kommunikativ jarayonni silliqlashtirish kabi ko'plab vazifalarni bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allan K., Burrige K. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. Oxford University Press, 1991.
2. Rawson H. *A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. New York: Crown Publishers, 2002.
3. Leech G. *Principles of Pragmatics*. Longman, 1983.
4. Lyons J. *Semantics*. Cambridge University Press, 1977.
5. Kunin A. V. *Frazeologiya zamonaviy ingliz tili*. Moskva, 1984.
6. Mahmudov N., Shukurov Sh. *O'zbek tilining semantik tizimi*. Toshkent, 2018.